

ISTORIE

Alexis de Tocqueville (1805–1859), născut la Paris într-o familie de viță nobilă din Normandia, a fost istoric, filozof, om politic, sociolog și, mai cu seamă, un fin observator al mișcării de democratizare a societăților moderne. După ce obține diploma de licență în Drept în 1826, Tocqueville urmează cu mare interes cursurile despre istoria civilizației europene ținute de François Guizot în perioada 1828–1830 la Sorbona, în care fostul lider al monarhiștilor constituționali conservatori în timpul Monarhiei din Iulie anticipa iminentul declin al aristocrației. Intrarea în magistratură, precum și schimbările politice de la 1830 îi aduc lui Tocqueville oportunitatea de a întreprinde o călătorie de studiu în Statele Unite, cu scopul de a analiza sistemul penitenciar american. Astfel, împreună cu bunul său prieten Gustave de Beaumont, Tocqueville călătorește aproape nouă luni prin Lumea Nouă, timp în care descoperă o societate descentralizată, individualistă, cu un profund simț al egalității și modernizării, diferită în mod evident prin trăsăturile sale de dinamica ce traversa societatea franceză. Însemnările de călătorie făcute de Tocqueville asupra vieții politice, religioase și sociale stau la baza lucrării *Despre democrație în America* (vol. I, 1835; vol. II, 1840). Cartea s-a bucurat de un succes imediat atât în Franța, cât și în Statele Unite, Tocqueville fiind considerat, pentru analiza sa comparativă originală, unul dintre părinții fondatori ai sociologiei și filozofiei istoriei. Liberalismul său politic, economic și social a influențat generații întregi de istorici și gânditori politici, între care J.S. Mill, Max Weber, Fr. von Hayek, Raymond Aron, Francis Fukuyama, Raymond Boudon sau François Furet. Tocqueville este și autorul uneia dintre primele încercări majore de a studia cauzele și consecințele Revoluției Franceze (*Vechiul Regim și Revoluția*), iar observațiile sale rămân foarte relevante și dau cheia înțelegerii evoluției ulterioare a societăților moderne. În anul 1841, Alexis de Tocqueville este ales membru al Academiei Franceze.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE
DESPRE
DEMOCRATIE
ÎN AMERICA

Prefață, cronologie și bibliografie de
François Furet

Traducere din franceză de
Magdalena Boianțiu, Beatrice Staicu
și Claudia Dumitriu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Dragoș Dodu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristian Negoită
DTP: Andreea Dobreci, Dan Dulgheru

Tipărit la Radin Print,
prin reprezentantul său exclusiv pentru România,
4 Colours, www.4colours.ro

Alexis de Tocqueville
De la Démocratie en Amérique
Prefață, tabel cronologic și bibliografie
de François Furet © Flammarion, 1981

© HUMANITAS, 1992, 2017, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Tocqueville, Alexis de
Despre democrație în America / Alexis de Tocqueville;
trad. din franceză de Magdalena Boianțiu, Beatrice Staicu,
Claudia Dumitru; pref., tab. cronologic și bibliografie de François Furet. –
București: Humanitas, 2017
ISBN 978-973-50-5734-3
I. Boianțiu, Magdalena (trad.)
II. Staicu, Beatrice (trad.)
III. Dumitru, Claudia (trad.)
IV. Furet, François (pref.) (tab. cronologic) (bibliogr.)
32

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin email: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021 311 23 30

CUPRINS

<i>Notă asupra traducerii</i>	13
<i>Prefață de François Furet</i>	15
<i>Biografia lui Tocqueville</i>	47
<i>Bibliografie Tocqueville</i>	49

TOMUL ÎNTÂI

Introducere	53
-------------------	----

PARTEA ÎNTÂI

I Configurația exterioară a Americii de Nord	69
II Despre punctul de plecare și despre importanța lui pentru viitorul anglo-americanilor.	78
<i>Cauzele unor particularități pe care le prezintă legile și cutumele anglo-americanilor</i> 96	
III Starea socială a anglo-americanilor.	98
<i>Trăsătura frapantă a stării sociale a anglo-americanilor este aceea de a fi esențialmente democratică</i> 98 <i>Consecințe politice ale stării sociale a anglo-americanilor</i> 106	
IV Despre principiul suveranității poporului în America	108
V Necesitatea de a studia ce se petrece în fiecare stat în parte înainte de a vorbi despre guvernarea Uniunii.	111
<i>Despre sistemul comunal în America</i> 112 <i>Circumscrierea comunei</i> 114 <i>Puterile comunale în Noua Anglie</i> 114 <i>Despre viața comunală</i> 117 <i>Despre spiritul comunal în Noua Anglie</i> 119 <i>Despre comitat în Noua Anglie</i> 122 <i>Despre administrație în Noua Anglie</i> 123 <i>Idei generale cu privire la administrația Statelor Unite</i> 133 <i>Despre stat</i> 137 <i>Puterea legislativă a statului</i> 138 <i>Despre puterea executivă a statului</i> 139 <i>Despre efectele politice ale descentralizării administrative în Statele Unite</i> 140	

6 CUPRINS

VI	Despre puterea judecătorească în Statele Unite și influența ei asupra societății politice	154
	<i>Alte puteri acordate judecătorilor americani</i> 159	
VII	Despre justiția politică în Statele Unite.	162
VIII	Despre Constituția federală	168
	<i>Istoricul Constituției federale</i> 168 <i>Tablou sumar al Constituției federale</i> 170 <i>Atribuțiile guvernului federal</i> 171 <i>Puterile federale</i> 174 <i>Puterile legislative</i> 174 <i>Alte deosebiri între Senat și Camera Reprezentanților</i> 176 <i>Despre puterea executivă</i> 177 <i>În ce fel se deosebește poziția președintelui Statelor Unite de cea a unui rege constituțional din Franța</i> 179 <i>Cauze accidentale care pot face să crească influența puterii executive</i> 182 <i>De ce președintele Statelor Unite n-are nevoie de majoritate în cele două camere pentru a conduce treburile Uniunii</i> 183 <i>Despre alegerea președintelui</i> 184 <i>Modul de scrutin</i> 188 <i>Criza electorală</i> 191 <i>Despre realegerea președintelui</i> 193 <i>Despre tribunalele federale</i> 195 <i>Modul de atribuire a competenței tribunalelor federale</i> 199 <i>Diferite cazuri de jurisdicție</i> 200 <i>Modul de a proceda al tribunalelor federale</i> 205 <i>Rangul înalt pe care-l ocupă Curtea Supremă printre marile puteri ale statului</i> 207 <i>Prin ce este Constituția federală superioară constituției fiecărui stat confederat</i> 209 <i>Ce deosebește Constituția federală a Statelor Unite ale Americii de toate celelalte constituții federale</i> 213 <i>Despre avantajele sistemului federal în general și utilizarea sa specială pentru America</i> 216 <i>Din ce cauză sistemul federal nu este la îndemâna tuturor popoarelor și ce a permis anglo-americanilor să-l adopte</i> 221	

PARTEA A DOUA

I	De ce se poate afirma cu precizie că în Statele Unite guvernează poporul	233
II	Despre partide în Statele Unite	234
	<i>Despre rămășițele partidului aristocratic în Statele Unite</i> 238	
III	Despre libertatea presei în Statele Unite.	241
IV	Despre asocierea politică în Statele Unite	249
	<i>Modurile diferite în care este înțeles dreptul de asociere în Europa și în Statele Unite și modul diferit în care este folosit</i> 253	
V	Cum este condusă America în mod democratic	257
	<i>Despre votul universal</i> 257 <i>Opțiunile poporului și instinctele democrației americane exprimate în aceste opțiuni</i> 258 <i>Cauzele care pot corecta în parte aceste instincte ale democrației</i> 260 <i>Influența pe care a exercitat-o democrația americană asupra legilor electorale</i> 263 <i>Funcționarii publici sub autoritatea democrației americane</i> 264 <i>Despre arbitrarul magistraților sub imperiul democrației americane</i> 266 <i>Instabilitatea administrativă în Statele Unite</i> 268 <i>Obligațiile publice sub influența democrației americane</i> 270 <i>Despre înclinațiile democrației americane când fixează remunerația funcționarilor</i> 274 <i>Dificultatea de a desluși cauzele care împing guvernul american la economie</i> 276 <i>[Influența</i>	

	<i>guvernării democratice asupra repartizării impozitelor]</i> 277	
	<i>[Influența guvernării democratice asupra folosirii produselor impozitului]</i> 277	
	<i>Cum pot fi comparate cheltuielile publice din America și cele din Franța</i> 278	
	<i>Despre corupția și viciile guvernanților într-o democrație; efectele lor asupra moralității publice</i> 284	
	<i>Care sunt eforturile de care e capabilă democrația</i> 286	
	<i>Despre puterea pe care o exercită în general democrația americană asupra ei înseși</i> 289	
	<i>Despre modul în care democrația americană conduce treburile externe ale statului</i> 291	
VI	Care sunt avantajele reale pe care le obține societatea americană din guvernarea democratică	296
	<i>Despre tendința generală a legilor sub influența democrației americane și despre instinctul celor care le aplică</i> 297	
	<i>Despre spiritul public în Statele Unite</i> 301	
	<i>Despre ideea de drepturi în Statele Unite</i> 304	
	<i>Despre respectul legilor În Statele Unite</i> 307	
	<i>Activitatea care domnește în America în toate sectoarele corpului politic. Influența pe care o exercită asupra societății</i> 309	
VII	Despre atotputernicia majorității în Statele Unite și urmările ei.	314
	<i>Cum atotputernicia majorității amplifică în America instabilitatea legislativă și administrativă firească în democrație</i> 316	
	<i>Tirania majorității</i> 318	
	<i>Efectele atotputerniciei majorității asupra arbitrarului funcționarilor publici americani</i> 321	
	<i>Puterea pe care o exercită în America majoritatea asupra gândirii</i> 322	
	<i>Efectele tiraniei majorității asupra caracterului național al americanilor. Spiritul de curte în Statele Unite</i> 325	
	<i>Cea mai mare primejdie pentru republicile americane se trage din atotputernicia majorității</i> 327	
VIII	Despre ceea ce moderează tirania majorității în Statele Unite	330
	<i>Absența centralizării administrative</i> 330	
	<i>Despre spiritul juridic în Statele Unite și cum servește el drept contraponderă democrației</i> 331	
	<i>Despre juriu – considerat în Statele Unite o instituție politică</i> 339	
IX	Despre cauzele principale care tind să mențină republica democratică în Statele Unite	346
	<i>Despre cauzele accidentale și providențiale care contribuie la menținerea republicii democratice în Statele Unite</i> 346	
	<i>Despre influența legilor asupra menținerii republicii democratice în Statele Unite</i> 356	
	<i>Despre influența moravurilor asupra menținerii republicii democratice în Statele Unite</i> 357	
	<i>Despre religie, considerată ca o instituție politică. Cum servește ea cu autoritate la menținerea republicii democratice la americani</i> 357	
	<i>Influența indirectă exercitată de credințele religioase asupra societății politice în Statele Unite</i> 361	
	<i>Despre principalele cauze care fac ca religia să fie puternică în America</i> 365	
	<i>În ce fel luminile, obiceiurile și experiența practică a americanilor contribuie la succesul instituțiilor americane</i> 372	
	<i>În Statele Unite, legile servesc mai mult menținerii republicii democratice decât cauzele fizice, și moravurile mai mult decât legile</i> 376	
	<i>Ar fi suficiente oare legile și moravurile pentru a menține instituțiile democratice și în altă parte decât în America?</i> 380	
	<i>Importanța celor spuse mai înainte, în legătură cu Europa</i> 382	

X	Câteva considerații despre starea actuală și viitorul probabil al celor trei rase care locuiesc pe teritoriul Statelor Unite	387
	<i>Starea actuală și viitorul probabil al triburilor indiene care trăiesc în teritoriul posedat de Uniune</i> 392 <i>Poziția ocupată de rasa neagră în Statele Unite. Primejdiile pe care prezența ei le reprezintă pentru albi</i> 410 <i>Care sunt șansele de a dura ale Uniunii americane? Ce primejdii o amenință?</i> 434 <i>Despre instituțiile republicane din Statele Unite. Care sunt șansele lor de a dura?</i> 466 <i>Câteva considerații asupra cauzelor măreției comerciale a Statelor Unite</i> 472	
	Concluzii	481

TOMUL AL DOILEA

	Prefață	489
--	-------------------	-----

PARTEA ÎNTÂI
INFLUENȚA DEMOCRAȚIEI ASUPRA
MIȘCĂRII INTELLECTUALE DIN STATELE UNITE

I	Despre metoda filozofică a americanilor.	491
II	Despre sursa principală a credințelor la popoarele democratice . . .	496
III	De ce americanii dovedesc mai multe aptitudini și înclinații pentru ideile generale decât strămoșii lor, englezii	501
IV	De ce americanii nu au fost niciodată la fel de pasionați ca francezii de idei generale în materie de politică	506
V	Cum se folosește religia de înclinațiile democratice din Statele Unite	508
VI	Despre progresul catolicismului în Statele Unite	517
VII	Ce anume face ca spiritul popoarelor democratice să tindă spre panteism	519
VIII	Cum egalitatea sugerează americanilor ideea de perfectibilitate nemărginită a omului	521
IX	Cum dovedește exemplul americanilor că un popor democratic poate avea aptitudini și gust pentru științe, literatură și arte	523
X	De ce americanii se interesează mai mult de partea practică a științelor decât de teorie	528
XI	În ce spirit cultivă americanii artele.	535
XII	De ce ridică americanii în același timp monumente atât de mici și monumente atât de mari.	540
XIII	Fizionomia literară a vremurilor democratice	542
XIV	Despre industria literară.	548

XV	De ce este studiul literaturii grecești și latine deosebit de util în societățile democratice	549
XVI	Cum a modificat democrația americană limba engleză	551
XVII	Despre câteva surse ale poeziei la popoarele democratice	558
XVIII	De ce sunt adeseori scriitorii și oratorii americani bombastici.	565
XIX	Câteva remarci despre teatrul popoarelor democratice	567
XX	Despre câteva tendințe deosebite ale istoricilor din vremurile democratice	573
XXI	Despre elocința parlamentară în Statele Unite.	577

PARTEA A DOUA
INFLUENȚA DEMOCRAȚIEI
ASUPRA SENTIMENTELOR AMERICANILOR

I	De ce popoarele democratice dovedesc a avea o dragoste mai vie și mai durabilă pentru egalitate decât pentru libertate.	583
II	Despre individualism în țările democratice	587
III	Cum individualismul este mai mare la ieșirea dintr-o revoluție democratică decât în oricare altă epocă	590
IV	Cum combat americanii individualismul cu ajutorul instituțiilor libere	592
V	Cum folosesc americanii asocierea în viața civilă <i>[Despre felul în care acționează guvernele americane față de asociații]</i> 601	597
VI	Despre legătura dintre asociații și ziare	603
VII	Legăturile dintre asociațiile civile și asociațiile politice.	607
VIII	Cum combat americanii individualismul cu ajutorul doctrinei interesului bine înțeles	612
IX	Cum aplică americanii doctrina interesului bine înțeles în materie de religie	616
X	Despre înclinația pentru bunăstare materială în America	619
XI	Despre rezultatele speciale pe care le produce dragostea pentru plăcerile materiale în vremurile democratice	622
XII	De ce anumiți americani dovedesc a avea un spiritualism atât de înflăcărat	625
XIII	De ce se arată americanii atât de neliniștiți în mijlocul bunăstării lor.	627
XIV	Cum gustul pentru plăcerile materiale se unește la americani cu dragostea de libertate și grija pentru treburile publice	631
XV	Cum credințele religioase îndreaptă din când în când sufletul americanilor către plăcerile nemateriale	634

10 CUPRINS

XVI	Cum dragostea exagerată pentru bunăstare poate dăuna bunăstării	639
XVII	De ce este important în vremurile de egalitate și de îndoială să îndepărtezi obiectul acțiunilor umane	641
XVIII	De ce la americani toate profesiunile cinstite sunt socotite respectabile	644
XIX	Ce anume îi face pe aproape toți americanii să încline spre profesiunile industriale	646
XX	Cum ar putea aristocrația să apară din industrie.	650

PARTEA A TREIA INFLUENȚA DEMOCRAȚIEI ASUPRA MORAVURILOR PROPRIU-ZISE

I	Cum devin moravurile mai temperate pe măsură ce condițiile devin mai egale	655
II	Cum face democrația ca raporturile obișnuite dintre americani să devină mai simple și mai ușoare.	660
III	De ce americanii sunt atât de puțin susceptibili în țara lor și se dovedesc a fi atât de susceptibili în țara noastră	663
IV	Concluzii ale celor trei capitole precedente	667
V	Cum modifică democrația raporturile dintre servitor și stăpân	669
VI	Cum au instituțiile și moravurile democratice tendința să ridice prețul și să reducă durata contractelor de arendare.	678
VII	Influența democrației asupra salariilor	681
VIII	Influența democrației asupra familiei	684
IX	Educația tinerelor fete în Statele Unite.	690
X	Cum sub înfățișarea soției se regăsește tânăra fată	694
XI	Cum contribuie egalitatea de condiții la menținerea bunelor moravuri în America	697
XII	Cum înțeleg americanii egalitatea dintre bărbat și femeie	704
XIII	Cum îi împarte egalitatea în mod firesc pe americani într-o mulțime de mici societăți particulare	708
XIV	Câteva remarci asupra felului de a se purta al americanilor	710
XV	Despre gravitatea americanilor și de ce aceasta nu îi împiedică să facă uneori lucruri nesăbuite	714
XVI	De ce vanitatea națională a americanilor este mai neliniștită și mai bătaioasă decât cea a englezilor.	718
XVII	De ce în Statele Unite aspectul societății este agitat și totodată monoton.	721

XVIII	Despre onoare în Statele Unite și în societățile democratice	723
XIX	De ce găsim în Statele Unite atâtia ambițioși și atât de puține ambiții mari	736
XX	Despre activitatea în domeniul locurilor de muncă la anumite națiuni democratice	744
XXI	De ce marile revoluții vor deveni rare	747
XXII	De ce doresc popoarele democratice în mod firesc pacea, iar armatele democratice, în mod firesc războiul.	760
XXIII	Care este clasa cea mai războinică și cea mai revoluționară în armata democratică	767
XXIV	Ce anume face ca armatele democratice să fie mai slabe decât celelalte armate când intră în război și mai de temut când acesta se prelungește	771
XXV	Despre disciplină în armatele democratice	775
XXVI	Câteva considerații despre război în societățile democratice	777

PARTEA A PATRA
DESPRE INFLUENȚA EXERCITATĂ DE IDEILE ȘI
SENTIMENTELE DEMOCRATICE
ASUPRA SOCIETĂȚII POLITICE

I	Egalitatea dă în mod firesc oamenilor gustul pentru instituțiile libere	783
II	Ideile popoarelor democratice în materie de guvernare sunt în mod firesc favorabile concentrării puterilor	785
III	Cum acordul dintre sentimentele și ideile popoarelor democratice duce la concentrarea puterii.	789
IV	Despre câteva cauze deosebite și accidentale care ajung să determine un popor democratic să centralizeze puterea sau îl abat de la aceasta	793
V	Cum sporește puterea suverană la națiunile europene din zilele noastre, deși suveranii au mai puțină stabilitate	799
VI	De ce fel anume de despotism au a se teme națiunile democratice	811
VII	Urmare a capitolelor precedente	817
VIII	Privire generală asupra subiectului	826
	Note	831
	<i>Lucrările folosite de Tocqueville</i>	857

Notă asupra traducerii

Pentru traducerea de față, prima în limba română, s-a folosit ca text de bază ediția Alexis de Tocqueville, De la Démocratie en Amérique, publicată, sub îngrijirea profesorului François Furet, de Garnier-Flammarion, Paris, 1981.

La sugestia prof. François Furet, căruia îi mulțumim pe această cale, s-au preluat pasaje, marcate prin paranteze drepte, din marea ediție Alexis de Tocqueville De la Démocratie en Amérique. Première édition historico-critique, revue et augmentée par Eduardo Nolla, 2 tomes, publicată de Librairie philosophique J. Vrin, Paris, 1990. Tot după această ediție s-a preluat lista lucrărilor consultate de autor.

În afară de notele de subsol, Tocqueville dă o serie de note mult mai ample, plasate la finele volumului, trimiterea făcându-se prin majuscule, în paranteze rotunde. Titlurile exacte ale lucrărilor citate de Tocqueville în notele de subsol, titluri ce apar fie în franceză, fie în original (în engleză), pot fi regăsite în anexă.

TOMUL ÎNTÂI

INTRODUCERE

[Lucrarea pe care o veți citi nu este o călătorie, cititorul poate fi liniștit. Nu vreau să-i atrag atenția asupra mea. Nu vor putea fi găsite în această carte nici descrierea completă a tuturor instituțiilor din Statele Unite; dar mă mângâi cu ideea că publicul va găsi aici câteva documente noi din care va putea extrage cunoștințe utile asupra unui subiect mai important pentru noi decât soarta Americii și nu mai puțin demn de atenția noastră.]

Dintre lucrurile noi care mi-au reținut atenția în timpul șederii mele în Statele Unite, nici unul nu mi-a părut mai izbitor decât egalitatea de condiții. Am deslușit fără dificultate înrâurirea prodigioasă pe care acest prim fapt o exercită asupra mersului societății; el imprimă o anumită orientare spiritului public și legilor o anumită formulare; guvernanților precepte noi, iar celor guvernați – deprinderi specifice.

Mi-am dat curând seama că acest fapt își face simțită influența mult dincolo de moravurile politice și de legi și că el dobândește asupra societății civile o autoritate defel mai redusă decât asupra guvernanților: creează opinii, generează sentimente, sugerează uzanțe și modifică tot ceea ce nu produce el.

Așadar, pe măsură ce studiam societatea americană, descopeream tot mai mult în egalitatea de condiții acel fapt generator din care părea să decurgă fiecare fapt particular și îl regăseam neîncetat dinaintea mea ca un punct central, unde sfârșeau prin a se întâlni toate observațiile mele.

Mi-am îndreptat atunci gândul spre emisfera noastră și mi s-a părut că întrezăresc ceva analog priveliștii pe care mi-o oferea Lumea

Nouă. Am văzut egalitate de condiții care, fără a fi atins acolo, ca în Statele Unite, limitele sale extreme, tindea să se apropie cu fiecare zi tot mai mult de ele; și am avut impresia că aceeași democrație care domnea în societățile americane ar înainta rapid spre putere în Europa.

Din acel moment, am conceput ideea de a scrie cartea pe care o veți citi.

O mare revoluție democratică are loc în mijlocul nostru; toți o văd, însă nu toți o judecă în același fel. Unii gândesc că este un lucru nou și, luând-o drept un accident, speră să o mai poată opri; în vreme ce alții socot că nu i se poate sta împotriva, deoarece văd în ea fenomenul cel mai continuu, cel mai vechi și cel mai permanent dintre cele cunoscute în istorie.

Mă duc cu gândul pentru o clipă la imaginea Franței în urmă cu șapte sute de ani; o văd împărțită între un număr mic de familii cărora le aparține pământul și care cârmuiesc populația; dreptul de a porunci este preluat astfel de la o generație la alta odată cu moștenirile; singurul mijloc de care dispun oamenii pentru a acționa unii asupra altora este constrângerea; nu descoperim decât o singură soriginte a puterii: proprietatea funciară.

Iată însă că prinde ființă și curând se extinde puterea politică a clerului. Acesta îi primește în rândurile sale pe toți, săraci și bogați, plebei și nobili; prin Biserică, egalitatea începe să pătrundă în rândurile conducătorilor țării, și cel care altminteri ar fi vegetat ca șerb într-o stare de veșnică robie se situează ca preot printre nobili și deseori ocupă un loc mai presus de regi.

Societatea devenind cu timpul mai civilizată și mai stabilă, felurile raporturi între oameni devin mai complicate și mai numeroase. Se face puternic simțită nevoia legilor civile. Atunci apar juriștii; ieșind din incinta întunecoasă a tribunalelor și din cotloanele prăfuite ale grefelor, ei ocupă un loc la curtea principelui, alături de baronii feudali înveșmântați în hermină și zale.

Regii se ruinează în acțiuni de mare amploare; nobilii își irosesc puterile în războaie personale; plebeii se îmbogățesc făcând negoț. Începe să se facă simțită influența banilor asupra treburilor statului. Negoțul este o sursă nouă, la îndemâna puterii, și cei care finanțează devin o forță politică deopotrivă disprețuită și lingușită.

Încetul cu încetul, cunoștințele se răspândesc; asistăm la trezirea gustului pentru literatură și arte; spiritul devine atunci un factor de reușită, știința este un mijloc de guvernământ, inteligența o forță socială; oamenii cultivați pătrund în lumea afacerilor.

Totodată, pe măsură ce se descoperă noi căi de acces la putere, se constată că scade importanța originii. În secolul al XI-lea, calitatea de nobil era inestimabilă; în secolul al XIII-lea, ea poate fi cumpărată; prima înnobilare are loc în 1270 și egalitatea pătrunde în sfârșit în conducerea țării datorită înseși aristocrației.

De-a lungul celor șapte sute de ani care s-au scurs de atunci, s-a întâmplat în câteva rânduri ca nobilii, pentru a combate autoritatea regală sau pentru a-i deposeda de putere pe rivalii lor, să acorde popoului o putere politică.

Și mai adesea s-a întâmplat ca regii să decidă participarea claselor inferioare din stat la guvernare, în scopul de a diminua puterea aristocrației.

În Franța, regii s-au dovedit nivelatorii cei mai activi și cei mai statornici. Când au fost ambițioși și puternici, s-au străduit să ridice poporul până la nivelul nobililor, iar când au fost moderați și slabi au îngăduit ca poporul să se situeze chiar mai presus de ei înșiși. Unii au ajutat democrația prin însușirile lor, alții prin cusururile lor. Ludovic XI și Ludovic XIV au avut grijă să niveleze tot ce era mai prejos de tron și finalmente Ludovic XV a coborât el însuși în praf însoțit de curtea lui.

De îndată ce cetățenii au început să aibă pământ și pe altă cale decât prin arenda feudală, iar averea nobiliară, fiind cunoscută, a putut la rândul ei să genereze influență și să procure putere, nu s-au mai făcut descoperiri în arte și nu s-au mai adus îmbunătățiri în comerț și în industrie, fără ca prin aceasta să nu se creeze tot atâtea elemente noi de egalitate între oameni. Din acel moment, toate procedeele care se descoperă, toate trebuințele care se înfiripă, toate dorințele care se cer împlinite sunt progrese pe calea nivelării universale. Gustul luxului, patima războiului, supremația modei, pasiunile cele mai superficiale, ca și cele mai profunde, ale sufletului omenesc par să acționeze de comun acord spre a-i sărăci pe cei bogați și a-i îmbogăți pe cei săraci.

Din clipa în care strădaniile inteligenței au devenit surse de forță și bogăție, fiecare dezvoltare a științei, fiecare noțiune proaspătă, fiecare idee nouă au trebuit să fie considerate drept germeni de putere oferți popoului. Poezia, elocința, memoria, harurile spiritului, scăpărările imaginației, profunzimea gândirii, toate aceste daruri pe care cerul le împarte la întâmplare au fost în avantajul democrației, și, chiar atunci când s-au aflat la adversarii ei, i-au servit cauza, deoarece reliefau măreția firească a omului; cuceririle ei s-au extins deci

odată cu cele ale civilizației și ale cunoașterii și literatura a devenit un arsenal deschis tuturor, unde cei slabi și cei nevoiași au început să vină zilnic în căutare de arme.

Când parcurgem paginile istoriei noastre, nu întâlnim, ca să spunem așa, nici un eveniment de seamă de pe urma căruia, de șapte sute de ani încoace, egalitatea să nu fi avut de câștigat.

Cruciadele și războaiele englezilor îi decimează pe nobili și le îmbucătățesc domeniile; înființarea comunelor introduce libertatea democratică înăuntrul monarhiei feudale; descoperirea armelor de foc face ca, pe câmpul de luptă, țăranul și nobilul să fie de-o seamă; tiparul pune la dispoziția inteligenței lor mijloace egale; poșta depune cunoașterea atât pe pragul colibeii săracului, cât și la ușa palatelor; protestantismul afirmă că toți oamenii sunt, în mod egal, în stare să găsească drumul spre cer. Pe măsură ce America este descoperită, ea pune în fața norocului nenumărate căi noi și-i dă oricărui aventurier bogăția și puterea rezervate regilor.

Dacă, începând din secolul al XI-lea, urmăriți ceea ce se petrece în Franța din cincizeci în cincizeci de ani, nu se va putea să nu observați la sfârșitul fiecăreia dintre aceste perioade că în starea societății s-a produs o îndoită revoluție. Nobilul se va afla mai jos pe scara socială, plebeul mai sus; unul coboară, altul urcă. La fiecare jumătate de secol se apropie mai mult și curând vor sta alături.

Și acest lucru nu-i este propriu doar Franței. Oriîncotro ne-am îndrepta privirile, vedem că aceeași revoluție continuă pe tot cuprinsul universului creștin.

Să mi se citeze o republică sau un regat în care nobilii din zilele noastre s-ar putea compara nu cu nobilii epocii feudale, dar măcar cu strămoșii lor din secolul trecut.

De șapte sute de ani n-a existat nici un eveniment al creștinătății care să nu se întoarcă în folosul democrației, n-a existat nici un om care să nu-i consolideze triumful.

Pretutindeni s-a putut vedea că diversele incidente din viața popoarelor au luat o întorsătură prielnică democrației, toți oamenii au sprijinit-o prin eforturile lor: cei care își propuneau să contribuie la succesele ei și cei care nu aveau de gând să o servească, cei care au luptat pentru ea și chiar cei care s-au declarat vrăjmașii ei; cu toții au fost împinși de-a valma în aceeași direcție și toți au trudit laolaltă, unii fără să vrea, alții fără să știe, unelte oarbe în mâinile lui Dumnezeu.

Dezvoltarea treptată a egalității de condiții este, așadar, un fapt providențial, are caracteristicile lui principale: este universal, durabil

și scapă cu fiecare zi puterii umane: toate evenimentele, ca și toți oamenii, îi sprijină dezvoltarea.

Ar fi oare înțelept să credem că o mișcare socială atât de veche va putea fi întreruptă prin eforturile unei generații? Se poate oare crede că, după ce a distrus feudalismul și i-a biruit pe regi, democrația va da înapoi în fața burghezilor și bogaților? Se va opri ea oare acum, tocmai când a devenit atât de puternică, iar adversarii ei atât de slabi?

Încotro ne îndreptăm oare? Nimeni n-ar putea spune, căci ne lipsesc încă de pe acum termenii de comparație: în zilele noastre egalitatea de condiții în rândul creștinilor este mai mare decât a fost vreodată în orice alte timpuri și în orice țară din lume; drept care, măreția lucrurilor împlinite ne împiedică să prevedem ceea ce mai poate fi înfăptuit.

Cartea pe care o veți citi a fost în întregime scrisă sub impresia unui fel de înfiorare religioasă, stârnită în sufletul autorului de priveliștea acestei revoluții ce nu poate fi oprită, aflată în mers de atâtea secole printre toate obstacolele, și pe care și astăzi încă o vedem înaintând printre ruinele făcute chiar de ea.

Nu este nevoie ca Dumnezeu însuși să cuvânteze pentru ca noi să descoperim semne neîndoielnice ale voinței sale; ajunge să examinăm mersul obișnuit al naturii și tendința continuă a evenimentelor; știu, fără ca vocea Creatorului să se facă auzită mai tare, că aștrii evoluează în spațiu potrivit curbelor trasate de degetul Lui.

Dacă în urma unor îndelungate observații și a unor meditații sincere oamenii din zilele noastre ar ajunge să înțeleagă că dezvoltarea treptată și progresivă a egalității constituie în același timp trecutul și viitorul istoriei lor, această descoperire ar da, ea singură, amintitei dezvoltări caracterul sacru al voinței stăpânului suveran. A voi să oprești democrația ar părea atunci totuna cu a lupta împotriva lui Dumnezeu, și națiunilor nu le-ar mai rămâne altceva de făcut decât să se adapteze la starea socială impusă de Providență.

Popearele creștine îmi par a oferi în zilele noastre un spectacol înfricoșător; mișcarea care le poartă cu sine este de pe-acum îndeajuns de puternică ca să nu poată fi curmată, dar încă nu este atât de rapidă ca să pierdem speranța de a o putea dirija: soarta lor se află în propriile lor mâini; însă curând ea va scăpa de sub controlul lor.

A învăța democrația, a-i reanima, dacă este cu puțință, crezurile, a-i purifica moravurile, a-i reglementa mișcările, a înlocui, puțin câte puțin, lipsa ei de experiență cu știința treburilor publice, instinctele ei oarbe cu cunoașterea adevăratelor ei interese, a adapta guvernarea

ei timpurilor și locurilor, a modifica această guvernare în funcție de împrejurări și de oameni: iată cea dintâi îndatorire impusă în zilele noastre celor aflați la cârma societății.

Unei lumi cu totul noi îi trebuie o știință politică nouă.

Însă acesta este un lucru la care nu ne gândim deloc: aflați în mijlocul unui torent, ne încăpățânăm să ținem ochii ațintiți asupra unor dărâmături ce se mai zăresc încă pe mal, în timp ce curentul ne târăște și ne mână de-a-ndăratelea spre abisuri.

Nu există în Europa nici un alt popor unde marea revoluție socială pe care am descris-o în cele ce preced să fi făcut progrese mai rapide decât la noi; numai că aici ea a înaintat totdeauna la întâmplare.

Șefii de stat nu s-au gândit niciodată să facă din timp pregătiri în vederea ei, ea s-a produs fără voia lor sau fără știrea lor. Clasele cele mai puternice, cele mai inteligente și cele mai morale ale națiunii nu au încercat să și-o însușească pentru a o dirija. Democrația a fost deci lăsată la voia instinctelor sale sălbatice; a crescut aidoma copiilor lipșiți de grija părintească și care se educă de la sine pe străzile orașelor noastre necunoscând din societate decât viciile și mizeriile ei. Existența democrației încă mai părea să fie ignorată, când ea a pus pe neașteptate mâna pe putere. Fiecare s-a supus atunci cu servilism celor mai neînsemnate dorințe ale ei; a fost adorată ca imagine a forței, și, mai pe urmă, când s-a șubrezit din pricina propriilor excese, legiuitorii au conceput proiectul nesocotit de a o distruge, în loc să caute să o educe și să o îndrepte, și, fără a voi să o învețe să guverneze, nu au nutrit alt gând decât acela de a o înlătura de la putere.

Rezultatul a fost că revoluția democratică s-a produs în sfera materială a societății, fără ca în legi, deprinderi și moravuri să intervină acea schimbare care ar fi fost necesară pentru a o face utilă. Avem astfel democrație, însă fără ceea ce trebuie să-i atenueze viciile și să-i pună în evidență avantajele ei firești; și, văzând de pe acum neajunsurile pe care le aduce cu sine, încă mai ignorăm binefacerile ei posibile.

Pe vremea când puterea regală, sprijinită pe aristocrație, guverna în tihnă popoarele Europei, societatea, cu toate mizeriile ei, beneficia de mai multe feluri de fericire, pe care cu greu le putem imagina și aprecia în zilele noastre.

Puterea câtorva supuși opunea bariere de netrecut tiraniei principelui; iar regii, simțindu-se de altfel învestiți în ochii mulțimii cu un statut aproape divin, aflau în însuși respectul pe care îl suscitau voînța de a nu abuza de puterea lor.

Deși situați la o distanță imensă de popor, nobilii nutreau față de soarta lui acel interes binevoitor și calm pe care preotul îl rezervă celor pe care îi păstorește; și, fără a vedea în sărac un seamăn, vegheau asupra destinului său ca asupra unui bun ce le-ar fi fost încredințat de Providență.

Întrucât nu-i încolțise în minte ideea unei stări sociale diferite de a sa și nu-și imagina că ar putea vreodată să ajungă de o seamă cu conducătorii lui, poporul primea binefacerile acestora și nu le contesta drepturile. Îi iubea atunci când erau clementi și drepti și se supunea, fără dificultate și fără josnicie, severității lor ca unui rău inevitabil trimis de brațul Domnului. Uzanța și moravurile statorniciseră de altfel unele limite ale tiraniei, instituind un fel de drept chiar în interiorul constrângerii.

Întrucât nobilul nu se gândea că cineva ar voi să-i răpească privilegiile pe care le socotea legitime, iar șerbul considera propria-i inferioritate drept un efect al ordinii naturale imuabile, este de înțeles că între aceste două clase, care aveau parte de o soartă atât de diferită, s-a putut stabili un soi de îngăduință reciprocă. În societate existau pe atunci și inegalitate, și suferințe, dar sufletele nu se degradaseră.

Nu exercitarea puterii sau deprinderea ascultării sunt răspunzătoare de coruperea oamenilor, ci exercitarea unei autorități pe care ei o consideră nelegitimă și ascultarea față de o putere pe care o socot uzurpată și opresivă.

De o parte erau avuțiile, forța, răgazul dat desfătării și, odată cu ele, subtilitățile luxului, rafinamentele gustului, plăcerile spiritului, cultul artelor; de cealaltă parte, munca, grosolănia și ignoranța.

În rândul acestei gloate ignorante și grosolane întâlneai însă pasiuni energice, sentimente generoase, convingeri profunde și virtuți aprige.

Corpul social astfel organizat putea să aibă stabilitate, putere și, mai ales, glorie.

Dar iată că rangurile se confundă; barierele înălțate între oameni se coboară; domeniile se divid, puterea este împărțită, cunoștințele se răspândesc, capacitatea de înțelegere a oamenilor se nivelează; starea socială devine democratică și în cele din urmă autoritatea democrației se instalează pașnic în instituții și în moravuri.

Îmi imaginez atunci o societate în care toți, considerând că legea este opera lor, ar iubi-o și i s-ar supune fără dificultate; în care – autoritatea guvernului fiind respectată ca ceva necesar, și nu ca ceva de proveniență divină – dragostea față de capul statului nu ar fi o pasiune,

ci un simțământ logic și calm. Fiecare individ bucurându-se de drepturi și fiind sigur că și le păstrează, între toate clasele s-ar stabili o încredere bărbătească, precum și un fel de deferență reciprocă, deopotrivă de depărtată de orgoliu ca și de josnicie.

Cunoscând adevăratele sale interese, poporul ar înțelege că pentru a te bucura de bunurile societății trebuie să te supui îndatoririlor impuse de ea. Asocierea liberă a cetățenilor ar putea înlocui atunci puterea individuală a nobililor și statul ar fi ferit de tiranie și de bunul-plac.

Înțeleg că într-un stat democratic astfel constituit, societatea nu va fi imobilă; însă mișcările corpului social vor putea fi reglate și progresive; dacă se constată în el mai puțină strălucire decât într-o aristocrație, lipsurile vor fi și ele mai puține: plăcerile nu vor fi atât de fără măsură, iar bunăstarea mai răspândită; științele vor fi mai puțin dezvoltate, și ignoranța, mai puțin frecventă; sentimentele, mai puțin îndârjite, și obiceiurile, mai blânde; se vor constata mai multe vicii și mai puține crime.

În lipsa entuziasmului și a unor credințe înflăcărâte, cunoștințele și experiența vor obține uneori mari sacrificii din partea cetățenilor. Fiecare om va avea deopotrivă nevoie de semenii săi, fiind la fel de slab ca și ei; și, conștient de faptul că nu poate obține sprijinul lor decât cu condiția de a le fi el însuși de ajutor, va descoperi fără dificultate că, pentru el, interesul particular se confundă cu interesul general.

Națiunea în totalitatea ei va avea mai puțină strălucire, nu va fi atât de falnică, poate nici atât de puternică; dar majoritatea cetățenilor ei vor beneficia de o soartă mai prosperă, iar poporul se va comporta pașnic, nu pentru că și-a pierdut orice speranță de mai bine, ci pentru că știe că îi este bine.

Dacă nu totul va fi bun și util într-o astfel de ordine a lucrurilor, cel puțin societatea își va fi însușit tot ceea ce poate prezenta această ordine ca fiind folositor și bun, iar oamenii, renunțând pentru totdeauna la avantajele sociale pe care aristocrația este în măsură să le procure, vor fi luat de la democrație toate avantajele pe care aceasta le poate oferi.

Noi însă, când ne-am desprins de starea socială a strămoșilor noștri și am azvârlit de-a valma în urma noastră instituțiile, ideile și moravurile lor, noi ce am luat în schimb?

Prestigiul puterii regale a dispărut fără ca măreția legilor să-i ia locul; în zilele noastre, poporul disprețuiește autoritatea, dar se teme

de ea, și frica îi smulge mai mult decât se obținea odinioară din respect și dragoste.

Observ că am nimicit existențele individuale care puteau lupta, fiecare în parte, împotriva tiraniei; dar văd că guvernul moștenește el singur toate prerogativele smulse unor familii, unor corporații sau unor oameni: dominației uneori opresive, însă adesea conservatoare, a unui număr restrâns de cetățeni i-a succedat, așadar, slăbiciunea tuturor.

Divizarea averilor a micșorat distanța care îl despărțea pe cel sărac de cel bogat; însă apropiindu-se unul de celălalt ei par să fi descoperit noi motive de ură reciprocă și, privind-se unul pe altul cu ochi plini de groază și invidie, ei se alungă reciproc de la putere; atât pentru unul, cât și pentru altul, ideea drepturilor este inexistentă, forța reprezentând pentru ambii unica rațiune a prezentului și singura cheazășie a viitorului.

Săracul a păstrat cele mai multe dintre prejudecățile strămoșilor săi, dar nu și credința acestora; neștiința lor, nu și virtuțile lor; a admis ca regulă a acțiunilor sale doctrina interesului, fără a-i stăpâni arta, și egoismul său este tot atât de lipsit de înțelepciune pe cât îi era odinioară devotamentul.

Societatea este liniștită nu pentru că ar fi conștientă de forța și bunăstarea ei, ci, dimpotrivă, pentru că se socoate slabă și infirmă, se teme să nu moară dacă face un efort; fiecare simte răul, însă nimeni nu are curajul și energia necesare pentru a căuta mai-binele; avem dorințe, păreri de rău, tristeți și bucurii care nu produc nimic vizibil, nici trainic, asemenea pasiunilor unor moșnegi care nu sfârșesc decât în neputință.

Am abandonat astfel binele care putea să existe în starea din trecut, fără a dobândi utilul pe care ni-l putea oferi starea actuală; am distrus o societate aristocratică [și nici nu ne trece prin cap să organizăm pe ruinele ei o demonstrație morală și liniștită] și oprindu-ne satisfăcuți în mijlocul ruinelor vechiului edificiu s-ar părea că vrem să ne instalăm definitiv aici.

Ceea ce se petrece în cercurile intelectuale nu este mai puțin deplorabil.

Stânjenită în înaintarea ei sau lăsată fără sprijin pradă pornirilor ei dezordonate, democrația din Franța a răsturnat tot ce se nimerea în calea ei, zdruncinând ceea ce nu distrugea. Ea nu a fost văzută punând încetul cu încetul stăpânire pe societate în scopul de a-și

instaura pașnic dominația; nu a încetat să înainteze în mijlocul răvășelilor și zbuciumului unei bătălii. Întărâtat de fierbințeala luptei, împins de opiniile și excesele adversarilor săi dincolo de limitele firești ale propriei opinii, fiecare pierde din vedere însuși țelul străduințelor sale și folosește un limbaj care reflectă inadecvat adevăratele sale sentimente și instinctele sale tainice.

De aici strania confuzie ai cărei martori suntem obligați să fim.

Îmi cercetez în van amintirile și nu găsesc în ele nimic care să merite să stârnească mai multă durere și mai multă milă decât cele ce se petrec sub ochii noștri; pare că în zilele noastre a fost curmată legătura naturală care leagă opiniile de înclinații și faptele de convingeri; simpatia ce a putut fi observată dintotdeauna între sentimentele și ideile oamenilor pare distrusă și s-ar spune că toate legile analogiei morale sunt abolite.

Se mai întâlnesc printre noi creștini plini de zel, al căror suflet religios își caută cu plăcere hrana în adevărurile vieții de apoi; ei se vor înflăcăra fără îndoială în favoarea libertății umane, sorgintea oricărei măreții morale. Creștinismului, datorită căruia toți oamenii au devenit egali înaintea lui Dumnezeu, nu-i va dispăcea să-i vadă pe toți cetățenii egali în fața legii. Dar, printr-un concurs de împrejurări ciudate, religia se află pentru moment printre forțele pe care democrația le doboară, și i se întâmplă adesea să respingă egalitatea pe care o îndrăgește și să blesteme libertatea ca fiindu-i potrivnică, în vreme ce, dacă ea, religia, ar călăuzi-o, ar putea să-i sfințească eforturile.

Alături de acești oameni religioși, zăresc pe alții care își îndreaptă privirile mai degrabă spre pământ decât spre cer; partizani ai libertății nu numai pentru că socot că este la originea celor mai nobile virtuți, ci mai ales pentru că văd în ea izvorul celor mai însemnate binefaceri, ei doresc sincer să-i asigure supremația și să le prilejuiască oamenilor cunoașterea efectelor ei binefăcătoare: înțeleg că ei se vor grăbi să ceară ajutorul religiei; deoarece ei știu, desigur, că domnia libertății nu poate fi instaurată fără domnia moravurilor și nici moravurile nu pot fi fondate în lipsa credinței; au descoperit însă religia în rândul adversarilor lor și pentru ei acest lucru a fost de ajuns: unii o atacă, iar ceilalți nu se încumetă să o apere [lipsindu-le tuturor fie rațiunea, fie inima].

Secolele trecute au cunoscut suflete josnice și venale care preconizau sclavia, în vreme ce spirite independente și inimi generoase luptau fără speranță pentru salvarea libertății umane. Iată însă că în